

Костянтин МАШНЕНКОВ

*Національна академія державного управління
при Президентові України*

Дніпропетровський регіональний інститут державного управління

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ ЯК ЕКОЛОГІЧНОЇ ДЕРЖАВИ

Обґрунтовуються проблеми та перспективи розвитку екологічної держави. Доводиться, що для розбудови екологічної держави необхідно розробити індикатори її розвитку. Пропонується для розвитку екологічної держави застосовувати вартісні показники (капітальні інвестиції, поточні витрати, екологічні платежі, додаткові надходження та витрати) та нефінансові показники (розвиток та навчання персоналу, показники внутрішніх процесів, показники взаємодії держави та промислових підприємств).

Ключові слова: екологічна держава, державна політика, регулювання, індикатори, фінансові показники, нефінансові показники.

Kostiantyn Mashnenkov. Problems and perspectives of development of Ukraine as ecological state

In the article the problems and prospects of development of ecological state are argued. It was proved that the main condition for the ecological state development is a creating of indicators of its development. It was proposed to use the cost parameters –indicators (capital investment, operating costs, environmental payments, additional income and expenses) and non-financial parameters-indicators (staff development and staff training, indicators of internal processes, indicators of collaboration between state and different industrial enterprises).

Key words: ecological state, public policy, regulation, indicators, financial performance, non-financial performance.

Інтенсивний науково-технічний прогрес, впровадження новітніх технологій у виробничий процес, а також активізація господарської діяльності стали наслідками зміни клімату, зростання шкідливих викидів у навколишнє середовище, збільшення шумового навантаження.

Сьогодні для нашої планети притаманний процес самовиснаження, а разом з цим іде в минуле егоїстична цивілізація, побудована на використанні ресурсів Землі, на експлуатації її надр. Саме це обумовлює потребу переходу на наступний рівень розвитку: єдності людини і світу, гармонійної взаємодії великого організму планети Земля.

Питанням екологізації та гармонізації екологічних аспектів в Україні присвячені праці Н. Андрєєвої, О. Амоша, О. Бородіна, В. Геєця, В. Горлачука, Е. Забарної, С. Ілляшенко, Б. Колеснікова, О. Лазора, Г. Мінцберга, О. Медведєва, Л. Мельника, Е. Роздобудько, К. Ріхтера, А. Скріклєнда. Проблему дотримання екологічних стандартів досліджували у своїх працях П. Гаман, Ю. Ковалєвська, О. Лазор, В. Мариненко, М. Алонсо, І. Рубіо, П. Сале.

Незважаючи на значну кількість розробок до сьогодні залишаються дискусійними питання напрямів модернізації України в контексті розбудови екологічної держави та розроблення індикторів оцінки.

Метою статті є обґрунтування проблем та перспектив розвитку екологічної держави, розроблення показників оцінювання стану розвитку.

Розбудова екологічної держави стала мейнстрімом сучасного державотворення, що обумовлено світовою тенденцією збереження навколишнього середовища, створення безпечних та нешкідливих умов для життя людства. Європейські країни перебувають на стадії постіндустріального розвитку. Провідна роль у такому

суспільстві відводиться галузі послуг, науці, освіті. В основі постіндустріального розвитку лежить створення безпечних умов життя, знаходження балансу між швидким зароблянням грошей та створенням екологічно чистих умов для життя.

Сьогодні в Україні частка відносно чистих територій держави становить 7 %; умовно чистих – 8 %; малозабруднених – 15 %; небезпечні для життєдіяльності людини – 70 %, з яких 1,7 % – визнано територіями екологічного лиха) [2, с. 6], тому проблема взаємодії природи та людини набуває особливої актуальності й обумовлює потребу розроблення та впровадження заходів для зменшення навантаження на навколишнє середовище.

Сьогодні техногенна діяльність людини суперечить природі. Близько 30 % загальних захворювань населення промислових центрів зумовлені забрудненням атмосфери. Базовими недоліками України на сучасному етапі є складні, багатогранні чинники, які здійснюють комплексний, тотальний вплив на всі галузі економіки, діють у різних сферах, на різних рівнях господарювання, а отже, потребують особливої уваги, особливих рішень, тобто системного вирішення з боку держави. Такими чинниками є:

- макроекономічна політика, яка змушує суб'єктів господарювання екстенсивно використовувати природні ресурси;
- інвестиційна політика, орієнтована на розвиток ресурсомістких секторів економіки;
- помилкова секторальна політика (паливно-енергетичний комплекс, сільське господарство, лісове господарство тощо);
- нестабільне законодавство;
- відсутність прав власності на природні ресурси;
- відсутність екологічно збалансованої довгострокової економічної стратегії;
- на регіональному і локальному рівнях недолік прямого та непрямого ефекту від охорони довкілля (економічного й соціального) – «глобальні прибутки»;
- інфляція, економічна криза й нестабільність економіки, що заважає реалізації довготривалих проектів, до яких належить більшість екологічних проектів;
- природно-ресурсні властивості експорту;
- існування дійсно великого стимулу до отримання значних і швидких прибутків від продажу природних ресурсів (ліс, руда);
- відсутність екологічного мислення, екологічної свідомості.

На межі третього тисячоліття екологічну ситуацію в Україні можна розглядати як кризову. Причиною нестабільного екологічного становища України є здебільшого економічні чинники, а саме:

- структурна деформація господарства з домінуванням сировинно-видобувного та ресурсоємного виробництва;
- недосконалість екологічного обґрунтування планів і проектів економічного розвитку;
- слабка ефективність діючих адміністративно-економічних механізмів захисту навколишнього середовища.

Усе вищезазначене обумовлює потребу розвитку екологічної держави в Україні. Екологічна держава – це держава, розвиток якої ґрунтується на збалансованому розвитку економіки з дотриманням екологічних стандартів. Сутність екологічно збалансованої стратегії держави полягає в пошуку, обґрунтуванні та реалізації дій, що дозволяють одночасно забезпечити підвищення економічної ефективності держави/підприємства та поліпшення екологічних параметрів. Економічний ефект реалізації екологічно збалансованої стратегії держави полягає в підвищенні якості продукції, зменшенні обсягів залучених до виробничого процесу енергетичних, сировинних, матеріальних та інших видів ресурсів; зменшенні витрат, пов'язаних з виробництвом та реалізацією продукції; зростанні прибутку підприємства тощо.

Концептуальною ідеєю формування екологічно збалансованої стратегії є забезпечення превентивності прояву екологодеструктивного впливу на реципієнтів з метою одночасного досягнення позитивних економічних результатів, тобто інвестування в заходи, що санкціонують удосконалення екологічних аспектів сумісно із забезпеченням екологічних переваг, на відміну від заходів, пов'язаних з упровадженням суто природоохоронного обладнання, тобто технологій, які у світовій практиці дістали назву «кінця труби».

Відмітною рисою екологічно збалансованої інвестиційної стратегії від запропонованих на сьогодні стратегій, що тією чи іншою мірою передбачають врахування екологічного чинника (пасивна екологічна стратегія, що має за мету дотримання норм природоохоронного законодавства; вимушена стратегія відповідності екологічним вимогам; пасивна стратегія відповідності тощо; активна екологічна стратегія, головною метою якої є поліпшення екологічних параметрів діяльності держави шляхом науково обґрунтованої екологізації виробничого процесу: модернізація технологій, кінцевого продукту, ресурсного забезпечення, екологічної культури виробництва та свідомості персоналу; стратегія достатності; стратегія мінімізації відходів; стратегія ресурсозбереження; стратегія чистого виробництва; стратегія отримання екологічних конкурентних переваг, наприклад виробництво продукції, націленої на збереження довкілля тощо), є прийнятність того факту, що будь-яка господарська діяльність, яка згідно з положеннями Господарського кодексу України класифікується як «підприємництво», здійснюється «з метою одержання прибутку».

Отже, логічним є висновок, що економічні аспекти для держави є першочерговими, проте, беручи до уваги вплив на ці фактори зовнішнього середовища – дотримання численних екологічних вимог, необхідна імплантація екологічних імперативів у систему господарювання.

Таким чином, метою формування екологічно збалансованої інвестиційної стратегії держави стає забезпечення встановленого державою рівня економічної результативності з урахуванням екологічної прийнятності, що передбачає зменшення прояву екологодеструктивного впливу на реципієнтів (з економічної точки зору це обумовлено його негативним впливом на економічні результати діяльності держави). Тобто під час планування будь-яких інвестиційних дій у державі необхідно одночасно розглядати та оцінювати їх економічні та екологічні прояви.

Процес формування екологічної держави обумовлює необхідність використання відповідного інструментарію, а саме системи індикаторів оцінювання екологічного складника у стратегії розвитку держави. Індикатори оцінювання екологічного складника стратегії розвитку держави являють собою важливий елемент інформаційного забезпечення стосовно питань її формування та реалізації. До основних функцій індикаторів належать:

- встановлення цільових орієнтирів стратегії розвитку держави та пов'язаних з її реалізацією стратегічних і тактичних планів;
- оцінювання досягнення заданих цільових орієнтирів;
- визначення відхилення від заданих цільових орієнтирів, встановлення їх причини, розробка та оцінювання превентивних заходів;
- відображення зв'язку між економічними та екологічними аспектами розвитку держави.

Стандартом «ДСТУ ISO 14031:2004 Екологічне керування. Настанови щодо оцінювання екологічної характеристики (ISO 14031:1998)» передбачений загальний підхід до формування системи індикаторів оцінювання екологічних результатів діяльності господарюючих об'єктів. Згідно з цим документом система індикаторів оцінювання екологічної результативності включає в себе три групи показників, а саме:

- 1) показники ефективності управління (кількість екологічних програм; кількість

працівників, залучених до розробки та реалізації екологічних програм; показники, що відображають фінансові та суспільні (соціальні) результати впровадження екологічних програм тощо);

2) показники ефективності функціонування (показники, що характеризують обсяг та ефективність використання залучених до виробничого процесу матеріальних, сировинних, енергетичних та інших видів ресурсів тощо);

3) показники стану довкілля (кількість забруднюючих речовин, обсяг забруднення тощо).

На нашу думку, передбачений стандартом ДСТУ ISO 14031-2004 підхід має узагальнений характер, а отже, потребує конкретизації відповідно до умов, притаманних особливостям інвестування та господарювання об'єктів, виробнича діяльність яких обумовлює прояв екологодеструктивного впливу на реципієнтів.

Таким чином, розглядаючи можливі шляхи оцінювання екологічного складника екологічно збалансованої інвестиційної стратегії з урахуванням існуючого світового досвіду, вважаємо за доцільне виділити такі аспекти:

1. Оцінка, побудована на вартісних або фінансових показниках.

2. Оцінка, побудована на нефінансових показниках.

Беручи до уваги усе вищезазначене, перейдемо до детального розгляду характеристик показників оцінювання екологічного складника екологічно збалансованої стратегії держави.

Вартісні показники оцінювання екологічних параметрів є необхідними для економічного обґрунтування ефективності інвестування. Їх застосування робить можливим узагальнення всіх екологічних параметрів екологічно збалансованої стратегії розвитку держави незалежно від напрямів впливу, часової нерівномірності прояву витрат та результатів тощо.

Утім, спиратися лише на вартісні показники оцінювання екологічного складника екологічно збалансованої стратегії розвитку держави недостатньо, адже вартісний механізм оцінювання екологічних параметрів на сьогодні в Україні перебуває на стадії становлення та характеризується перманентним внесенням певних змін до методик оцінювання екологічних параметрів у бік підвищення жорсткості, а отже зростання вартісних показників за інших рівних умов.

Використання нефінансових показників необхідно для об'єктивного оцінювання екологічних параметрів екологічно збалансованої стратегії держави. Проте результати у випадку застосування цих показників отримуються окремо за напрямками забруднення.

Консолідована оцінка екологічного складника екологічно збалансованої стратегії дозволяє одночасно відобразити зв'язок між економічними та екологічними аспектами розвитку екологічної держави.

Вартісне оцінювання екологічних параметрів екологічно збалансованої стратегії здійснюється з використанням індикаторів, пов'язаних з характеристиками існуючої економічної системи. Ці індикатори відображають діючий господарчий механізм природоохоронної діяльності в державі (екологічні податки та збори, екологічні збитки, мінімальна заробітна платня, мінімальний неоподаткований мінімум, індекс інфляції тощо). Їх застосування дозволяє, крім визначення основних економічних параметрів (капітальні інвестиції, поточні витрати та надходження екологічної спрямованості), здійснювати вартісне оцінювання деструктивних змін у суспільстві та природі, які пов'язані із забрудненням навколишнього середовища (екологічні платежі).

Під екологічним складником інвестиційної стратегії (з економічної точки зору) розуміють усі пов'язані з нею витрати та результати екологічного характеру, виражені у вартісних вимірниках. До них належать:

1. Капітальні інвестиції (витрати на обладнання, реконструкцію, реставрацію, капітальний ремонт, розширення, будівництво нових об'єктів природоохоронного призначення тощо).

2. Поточні витрати (вартість матеріалів, купованих напівфабрикатів, палива, енергії, необхідних для роботи засобів природоохоронного призначення та інших робіт екологічної спрямованості (наукові, дослідні, випробувальні тощо)); витрати, пов'язані з експлуатацією та утриманням обладнання екологічного призначення, включаючи амортизаційні відрахування, витрати на поточний ремонт; витрати на утримання відповідного персоналу (заробітна плата з відрахуваннями, охорона праці тощо), витрати, пов'язані зі знешкодженням, зберіганням та утилізацією відходів тощо).

3. Екологічні платежі (екологічний податок, відшкодування збитків та стягнення різних штрафних санкцій, пов'язаних з порушенням норм природоохоронного законодавства; інші платежі екологічної спрямованості).

4. Додаткові надходження та витрати (побічна продукція, послуги екологічної спрямованості, субсидії, трансферти тощо).

До нефінансових показників належать:

1. Показники розвитку та навчання персоналу, що враховують рівень підготовки у вищих навчальних закладах, наявність заходів із перепідготовки та стажування.

2. Показники внутрішніх процесів, що мають враховувати зміни в законодавстві в контексті розбудови екологічної держави, обсяги викидів забруднюючих речовин промисловими підприємствами тощо.

3. Показники взаємодії та налагодження діалогу між «забруднювачами» та фізичними, юридичними особами, що постраждали або страждають внаслідок екологічного забруднення в Україні або значних викидів шкідливих речовин в атмосферу.

Розвиток екологічної держави в Україні є мейнстрімом сучасного державотворення. Проте в нашій державі спостерігається суперечність, оскільки дотримання екологічних стандартів зменшує обсяги фінансових надходжень, що зумовлює потребу запровадження державою збалансованого розвитку в контексті розбудови екологічної держави. Для виконання цього завдання запропоновано індикатори оцінювання розвитку екологічної держави, вартісні (фінансові) та нефінансові показники (розвиток та навчання персоналу, показники внутрішніх процесів, показники взаємодії держави та промислових підприємств). У подальших наукових дослідженнях вважаємо доцільним розглянути проблеми впровадження показників оцінювання стану розвитку екологічної держави в практичну діяльність.

Список використаних джерел / List of references

1. **Колесніков Б. П.** Державні механізми управління ризиками розвитку інформаційного суспільства в Україні: монографія / Б. П. Колесніков; ДонДУУ. – Донецьк: Ноулідж, 2012. – 218 с. [Kolesnikov B. P. Derzhavni mekhanizmy upravlinnia ryzykamy rozvytku informatsiinoho suspilstva v Ukraini: monohrafiia / B. P. Kolesnikov; DonDUU. – Donetsk: Noulidzh, 2012. – 218 s.].

2. **Малюк О. С.** Формування екологозбалансованої інвестиційної стратегії підприємства: монографія / О. С. Малюк, В. С. Кирилюк. – Суми: Університет. кн., 2013. – 157 с. [Maliuk O. S. Formuvannia ekolohozbalansovanoi investytsiinoi stratehii pidpriemstva: monohrafiia / O. S. Maliuk, V. S. Kyryliuk. – Sumy: Universytet. kn., 2013. – 157 s.].

3. **Подп'ятнікова А. Я.** Механізми державного регулювання розвитку транзитного потенціалу України: монографія / А. Я. Подп'ятнікова, Б. П. Колесніков. – Дніпро: ДРІДУ НАДУ, 2016. – 260 с. [Podpiatnikova A. Ya. Mekhanizmy derzhavnoho rehuliuвання rozvytku tranzynnoho potentsialu Ukrainy: monohrafiia / A. Ya. Podpiatnikova, B. P. Kolesnikov. – Dnipro: DRIDU NADU, 2016. – 260 s.].

4. **Alonso, M.** and Rubio, I. (2008). Ecological Management: New Research, Toronto, Canada.

5. **Sale, P.,** Feary, D., Burt, J. and Bauman, A. (2011). The growing need for sustainable ecological management of Marine communities of the Persian Gulf. *AMBIO A Journal of the Human Environment*. – Sweden, Royal Swedish Academy of Sciences. – V. 40. Is. 1. – pp. 4 – 17.

Надійшла до редколегії 31.05.16